

פרק שלישי - ממדינת מקדש לעם הספר

הנבחרים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 5-7.

שאלה מספר 5 - הצהרת כורש

סעיף א'

עיקרי התוכן של הצהרת כורש :

במלאת שנה למלכותו על בבל, כנראה בשנת 538 לפנה"ס, פרסם כורש הצהרה, שנוסחה היהודי מופיע בספר עזרא.

בהצהרה קורא כורש ליהודים החיים בגלות בבל לחזור לירושלים וליהודה. המטרה המוצגת בהצהרה היא בניית בית המקדש מחדש. כורש אינו מחייב את היהודים לחזור, אין בהצהרה משום כפיה של שינוי מקום המגורים. כלומר אין כאן "הגליה" חוזרת. אך הוא מעודד את חזרת היהודים לארצם, ופוקד כי הנשארים בבבל יתרמו כסף, זהב, רכוש ובהמה לעולים.

הסיבות למתן ההצהרה (על התלמיד לציין שתיים):

- **סיבה פוליטית** - כורש שולט בממלכה עצומה בגודלה, בה מספר רב של קבוצות אתניות. הבבלים ששלטו באימפריה דומה בגודלה, פעלו בדרך של הגליה והפרדת העמים הכבושים מאדמתם ובתיהם. כורש פועל בדרך שהוכיחה עצמה כחכמה הרבה יותר. הוא מאפשר לעמים הכבושים לשוב לארצם, לבנות מחדש את המקדשים שלהם. ובכך מבטיח את נאמנותם אליו. הם אסירי תודה לו ולבניו אחריו. הם יודעים כי המלך הגדול הוא שאפשר להם לשוב ולכן נאמנים לו. בכך מבטיח כורש את שליטתו ברחבי ממלכתו, במינימום כוח צבאי, משום שהאוכלוסייה נאמנה לו.
- **סיבה דתית** - הדת הפרסית מכירה באפשרות האמונה במספר אלים בו זמנית מה שמכונה פוליתאיזם. הפרסים כיבדו את האלים המקומיים במקומות שכבשו וגילו סובלנות כלפי הפולחנים המקומיים. כך רואה עצמו כורש מבורך על ידי האליל העיקרי של בבל, מרדוך, במקביל לאמונתו באלים שלו. וכמובן שהוא יכול להאמין גם בשליטתו של ה', אלוהי היהודים, על ארץ ישראל. בהתייחסו בצורה טובה לה' הוא מבטיח לעצמו גם את תמיכת מאמיניו.
- **סיבה גאו-פוליטית** - כורש שאף לכבוש את מצרים. בכך שהחזיר את היהודים לארץ ישראל, הוא הבטיח לעצמו מאחז נאמן בדרך למצרים. במילים אחרות: כורש הבטיח רצף טריטוריאלי של נתינים נאמנים לממלכת פרס והקל על עצמו את תהליך הכיבוש המתוכנן.

סעיף ב'

הספקות בנוגע למהימנות הצהרת כורש (על התלמיד לציין שניים):

- לא יתכן שמלך פרס הגדול יכיר באלוהי ישראל וידבר בשמו אל העם.
- לא יתכן שאלוהי ישראל נגלה למלך פרס ופקד עליו לבנות את בית המקדש.
- לא סביר שכורש יפרסם הצהרה בעברית.
- אם אכן נכתבה ההצהרה ע"י כורש, מדוע הוא טורח לחזור ולהדגיש את מיקום המקדש בירושלים?

"כתובת הגליל" מסייעת להסיר את הספקות לגבי מהימנות ההצהרה מאחר והיא ממצא ארכיאולוגי ובו הצהרה דומה בתכניה להצהרת כורש ליהודים. בכתובת הגליל פונה כורש לבבלים אותם כבש, מציג עצמו כנאמן לאל הראשי של בבל, מורדוך, ורואה עצמו כמבורך על ידו. לכן הוא מחזיר למקומם את כל האלים בכל המקדשים שנשדדו. יחד עם האלים הוא מחזיר גם את התושבים המאמינים באלים אלה.

הכתובת משקפת את מדיניות כורש כלפי העמים שכבש – הכרה באלים הרבים והמקומיים מתוך אמונה דתית משותפת ומתוך רצון לשמור על נאמנות ושקט של העמים הכבושים.

נראה כי כורש הפיץ מספר הצהרות דומות לכל תושבי הממלכה, בהתייחסות לקבוצות האתניות השונות, אליהן פנה בשפתן הן על מנת לחזק את המסר אותו רצה להעביר.

לכן ניתן להסיק כי ההצהרה שניתנה ליהודים מהימנה – היא משקפת את אותה מדיניות, אותה השקפה דתית של כורש, היא בשפה בה דיברה אותה קבוצה אתנית (עברית), ומאחר ונכתבה ע"י אחד מסופרי החצר של כורש, מוזכר בה מיקום בית המקדש – בירושלים, דבר שסופר יהודי לא היה טורח כלל לציין.

שאלה מספר 6- בית המקדש

סעיף א'

הגורמים שערכו את בניית בית המקדש בתקופת שיבת ציון (על התלמיד לציין שניים):

- גורם הקשור לחברה היהודית (על התלמיד לציין גורם אחד):
  - בעיה כלכלית –
    - הסיוע שהובטח על ידי כורש לבניית המקדש לא הגיע באופן מספק ולכן התקשו העבודות להתקדם.
    - העולים נתקלו בבצורת ותנאים קשים ביהודה החרבה.
    - העיסוק של כל אדם בהישרדות בארץ החדשה.
  - מתח בין המנהיגים - בין מנהיגי שיבת ציון נוצרו מתחים. מנהיגי היהודים אשר עלו מבבל היו משתי קבוצות: צאצאי בית דוד, ששבצו וזרובל בן שאלתיאל, אשר היו בנו ונכדו של המלך הגולה יהויכין, וישוע בן יהוצדק, שהיה נכדו של

שריה, הכהן הגדול האחרון בימי בית ראשון. בין זרובבל וישוע הכהן הגדול התפתחה מחלוקת, כנראה על סמכויות השלטון. מהעובדה כי זרובבל לא נזכר יותר בספר עזרא לאחר סיום מלאכת הבנייה וחנוכת המקדש ניתן להבין כי צאצאי בית דוד יורדים מן הבמה הציבורית. הכוהנים עולים לדרגת המנהיגות לאורך כל תקופת בית שני. החוקרים סבורים כי השלטונות הפרסיים חששו מהשאיפות הלאומיות והמשיחיות שתלו בית דוד, ולכן הרחיקו אותם מן ההנהגה. כנראה שמחלוקת זו בין המנהיגים אף היא הייתה אחד הגורמים לעיכובים בבניית המקדש.

• **גורם הקשור לחברה הסובבת** (על התלמיד לציין גורם אחד):

”צרי יהודה ובנימין” - ספר עזרא מספר לנו על אנשים שהפריעו לבניית המקדש. הם נקראים ”צרי יהודה ובנימין”, כלומר אויבי יהודה ובנימין, אויבי שבי ציון. צרי יהודה ובנימין פנו לשבי ציון ואמרו שגם הם מאמינים באלוהי ישראל ולכן הם רוצים להשתתף בבניית בית המקדש, אולם הם נדחו ולכן התנכלו ליהודים, איימו עליהם וכתבו מכתבים לשלטון הפרסי, דבר שעכב את הבנייה ולמעשה עצר אותה. בעיית זיהוי ”צרי יהודה ובנימין” - ההיסטוריונים חלוקים בדעותיהם לגבי מי היו אותם ”צרי יהודה ובנימין”.

יש כמה אפשרויות לזיהויים:

- ההסבר המקובל ביותר הוא שמדובר בצאצאי העמים שממלכת אשור הגלתה לתוך ארץ ישראל, בזמן שהוציאה ממנה את עשרת השבטים שהיו בממלכת ישראל (כל אותם השבטים שאינם יהודה ובנימין). יש המכניסים לקבוצה זו את השומרונים, אותה קבוצה שמורכבת גם היא מהאנשים שממלכת אשור הכניסה לארץ ישראל במאה השמינית.
- הסבר נוסף הוא שמדובר ביהודים מיהודה אשר לא יצאו לגלות בבל, ועכשיו ביקשו להצטרף לבניית בית המקדש, אולם העולים מבבל לא ראו בהם כבר יהודים ”אמיתיים” מ”זרע הקודש” אלא אנשים שאמונתם פגומה ולא מתאימה לאמונה היהודית החדשה שנוצרה בזמן הגלות בבבל.
- יש הרואים בצרי יהודה ובנימין, או בחלקם, אנשים ששייכים לעמים השכנים שהיו בסביבת יהודה (עמונים, אדומים...) ובכל אופן מדובר באנשים שמתנגדים לבדלנות של העולים מבבל.

סעיף ב'

חשיבות בית המקדש בחיי העם היהודי בתקופה הפרסית:

- **בתחום הדתי:** החברה היהודית ביהודה ובגולה ראתה בבית המקדש כמקום משכנו של אלוהי ישראל ולפיכך התרכזו חיי הדת סביב בית המקדש. בבית המקדש התקיימה עבודת הקורבנות ובחברה היהודית התגבשה תפיסה שהביטחון האישי והלאומי של העם בתחומים שונים (כלכלי, גופני וחברתי) תלוי בעבודת הקודש ובהקרבת הקורבנות לאל

בבית המקדש. האמונה הייתה שעבודת הקודש בבית המקדש הינה משמעותית לא רק לעם אלא גם לשאר העמים. לפיכך, אם עבודת הקודש לא תתנהל כהלכה אז יפסקו הברכות והשפע בעולם.

בימי עזרא ונחמיה שימש בית המקדש גם כמרכז להוראת התורה ולהפצתה כאשר כוהנים, לוויים וסופרים נהגו להקריא את התורה לציבור ברחבות בית המקדש.

בתקופה זו שימש בית המקדש גם כמרכז לעלייה לרגל בשלושת הרגלים: סוכות, פסח ושבועות, דבר שמשך אליו עולים רבים מיהודה ומהגולה ועזר ללכד את העם מבחינה לאומית ולחזק את מעמדה של ירושלים.

• בתחום הכלכלי-חברתי:

סביב בית המקדש הייתה פעילות כלכלית גדולה. בבית המקדש התרכזו תרומות רבות שנועדו לעבודת המקדש, לאלמנות, ליתומים ולמיסים.

היהודים תרמו למקדש את תרומת **מחצית השקל (מעין מס של כלל היהודים)**, מתנות ותרומות אחרות **והעליות לרגל** שהתרחשו שלוש פעמים בשנה (סוכות, פסח, שבועות) תרמו גם הן לחיזוקו הכלכלי של בית המקדש וכוהניו וכמובן הפכו את ירושלים והמקדש למרכז החיים היהודיים.

בבית המקדש ישבו מוסדות ההנהגה של העם:

- הכוהן הגדול – נציג היהודים מול השלטונות, אחראי על גביית המיסים, בטחון העיר והמקדש ואספקת המים לירושלים.
- הסנהדרין – 70 או 71 חכמים באספה קבועה שעסקו בחקיקה דתית ותיקון תקנות בהתאם למציאות, עיבור השנים וקידוש החודשים, שימשו סמכות שופטת.
- הסופרים – הובילו את קריאת התורה והוראתה לכל העם מחוץ לבית המקדש.

שאלה מספר 7- השלטון הרומי

סעיף א'

מדיניות השלטון העקיף ("מלך חסות") של רומא – הרומאים בחרו למנות על יהודה הכבושה מלך מקומי (הורדוס), הוא שולט בחסותם וכפוף למרותם באופן מלא. סמכויותיו היו:

- החזקת צבא.
- מנהל ציבורי.
- שיפוט וחקיקת חוקים.
- גביית מיסים.

מלך החסות לא היה רשאי לנהל מדיניות חוץ עצמאית, אלא היה צריך להתנהל על פי השיקולים של שליטי רומא. מציאות זאת באה להדגיש את העובדה כי רק בזכות שליטי רומא הוא הגיע

לשלטון, וכי הריבון האמתי על הארץ הם הרומאים. לרומאים ניתנה הסמכות לקבוע את גבולותיה של א"י, ולפקד על הלגיונות הרומיים, שעמדו לצדו של המלך. המודל של הורדוס כמלך חסות היה מקובל במזרח הקדום. ההסדר שנקבע בינו לבין המדינה הרומית לא היה יוצא דופן מן ההסדרים שנקבעו עם הממלכות הוואסליות השונות. השליטים הרומים נהגו למנות מנהיגים מקומיים שעלו לגדולה בזכות הסיוע שהם זכו לקבל מהם.

הרומאים בחרו לנקוט במדיניות זו מהסיבות הבאות:

- מלך חסות יהיה נאמן כי הוא תלוי בחסדי הרומאים - הרומאים בקשו לייצב שלטון ביהודה. הם הבינו שמלך חסות ישרת אותם בנאמנות ללא תנאי, מאחר והוא תלוי בחסדיהם. שליטי רומא ראו בכך שליט נאמן בכל תנאי ובכל מצב.
- מלך יהודי שאינו משמש כוהן גדול יכול לשלוט גם על הנוכרים - בגבולותיה של יהודה הייתה גם אוכלוסייה לא יהודית, כמו זו, שחיה בערים ההלניסטיות. על כן, היה חשוב לרומאים שמשטר המלכות ביהודה לא יהיה דתי-יהודי, כמו זה שהיה בתקופה החשמונאית (שבה השליט היה גם מלך וגם כוהן גדול) אלא כזה שיכול להשליט מרותו גם על הנוכרים.
- מלך מקומי ימנע מגע ישיר וחיכוך עם המקומיים - הרומאים ידעו שמלך חסות יחסוך מהם מגע ישיר וחיכוכים עם האוכלוסייה היהודית. הם רצו לזכות בתמיכתה של היהדות בכל רחבי האימפריה, ועל כן, בהחלטתם למנות מלך יהודי ביהודה, הם העבירו מסר של רצון טוב ליהודים, אשר חיו בפרובינקיות המזרחיות של האימפריה הרומית. אלה מצדם מצאו יתרון במינויו של מלך חסות, כי הם יכלו להיעזר בו, ובקשריו ההדוקים עם קובעי המדיניות ברומא, לשמירת האינטרסים שלהם.

סעיף ב'

תפקידי הנציב בארץ

הנציב ישב בקיסריה יחד עם מפקדת הצבא. הוא היה כפוף לנציב בסוריה והיו לו סמכויות שביטאו את השעבוד של יהודה:

- אחראי על הסדר הציבורי בעזרת חיל עזר מקומי, שגייס מהאוכלוסייה ההלניסטית מסבסטיה ומקיסריה.
- אחראי על גביית המיסים.
- עמידה בראש המערכת המנהלית של הפרובינקיה.
- סמכות שיפוטית.
- פיקוח על חיי הדת: הוא מינה כוהנים, בידי הופקדו בגדי הכוהן הגדול, אך הכוהן הגדול המשיך להיות נציג העם לפני השלטונות.

פעולות של הנציבים שגרמו להתדרדרות היחסים בינם לבין האוכלוסייה היהודית (על התלמיד לציין דוגמה אחת):

- פגיעה ברגשות הדתיים: הנציבים הכניסו לירושלים את דגלי הצבא שכללו תמונות וסמלים מיוחדים; לקחו כספים מבית המקדש כדי לממן אמת מים לירושלים; פגעו בכבוד המתפללים; מינו את הכוהנים ששיתפו איתם פעולה או שקנו את הכהונה מכספי בית המקדש.
- החרפת המתח ביחסים בין יהודים לנוכרים - מעמד הנוכרים התחזק, הנציבים גילו כלפיהם אהדה והעדיפו אותם על פני היהודים. באמצעות ההעדפה חיזקו הנציבים את שלטונם.
- העמקת הקיטוב החברתי - השלטון הרומאי הטיל מיסים כבדים. הטלת המיסים עוררה התנגדות כלכלית וכללית, כי היא סמלה את השעבוד ואת אובדן החירות של יהודה. למיסים נוספו מעשי עושק שביצעו הנציבים, אשר ניצלו את שלטונם כדי להתעשר. בגלל המיסים התגבר המאבק בין המעמדות בחברה היהודית: האיכרים התרוששו, אבדו את הקרקעות ועברו לגור בערים כפועלים. בערים עצמן הייתה אבטלה והם לא מצאו עבודה. לעומתם, המשפחות הנכבדות, שיתפו פעולה עם הרומאים ולכן במקביל להתעשרותם, נחלש מעמדם בעיני העם והם לא יכלו לרסן את העם בשעת הצורך.

שאלות 14-18 מיועדות אך ורק לתלמידים שאושר להם מבחן מותאםהנבחרים נדרשו לענות על שלוש מהשאלות 14-18**שאלה 14**

שינויים שיצרה תופעת הלאומיות המודרנית בסוף המאה ה-19:

שינויים במפה המדינית של אירופה (על התלמיד לציין שניים):

- שינוי ראשון – מדינות חדשות הוקמו כמו איטליה, גרמניה, צ'כוסלובקיה ועוד.
- שינוי שני – מדינות אחרות שהיו קיימות כמו האימפריה האוסטרו – הונגרית נעלמו מהמפה המדינית של אירופה.
- שינוי בחברה האירופית (על התלמיד לציין שינוי אחד):
- הרס המעמדות כלומר ביטול המלוכה והאצולה בחלק מהמדינות ולעומת זאת שוויון וסולידריות בקרב העם כולו.
- נוצרו מסגרות השתייכות ומוקדי זהות חדשים – מוקדי הכוח הישנים התערערו והלאום הפך ל"דבק החברתי" החדש. הלאומיות גישרה על פני הבדלים כמו פערים חברתיים, כלכליים ומסורות אזוריות של חברי לאום.
- התגבשו מסגרות חברתיות-פוליטיות (התנועות הלאומיות) שטיפחו וחיזקו את מאפייני הלאומיות ויצרו תרבות לאומית חדשה. ובמקביל נאבקו להעברת הכוח לידי העם וליצירת מסגרת מדינית עצמאית לבני אותו לאום.

שאלה 15

על פי הרצל הבעיה של העם היהודי בגולה היא:

- היהודי זר ונרדף בכל מקום – האנטישמיות הולכת עם היהודים לכל מקום בו הם מתגוררים ודבר לא ימנע אותה – לא האמנציפציה ולא התבוללות ולא הגירה ומעבר למקומות אחרים. התופעה רק הולכת ומתרחבת.
- האנטישמיות היא גם בעיית העמים עצמם ויוצרת אצלם מתחים וניגודים, ולכן יש להם אינטרס לפתור אותה.
- קיימת תחרות כלכלית וחברתית בין היהודי לסביבתו.
- העם היהודי הוא עם בלי מדינה וזו בעייתו.

הפתרון שמציע הרצל לבעיה היהודית:

מאחר והבעיה היא לאומית, הפתרון חייב להיות מדיני וגלוי. פתרון טריטוריאלי בחבל ארץ כלשהו, מאושר ומוסכם על מדינות העולם ע"י צ'רטר (היתר מוגן משפטית).

הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה (על התלמיד לציין שניים):

הצהרת בלפור היא מסמך שיש בו ביטויים שאינם חד משמעתיים ואינם מחייבים, מה שאיפשר לבריטניה לסגת מההתחייבויות שלה בהצהרה בהמשך השנים.

- **"בית לאומי"** – מה זאת אומרת "בית לאומי"? - המונח הזה לא קיים בעולם הדיפלומטי והוא למעשה מונח מעורפל שאין לו תוקף מחייב. האם הכוונה היא למדינה עצמאית או למדינה תחת חסות הבריטים? זהו, כאמור, ביטוי מעורפל.
- **"רואה בעין יפה"** – מה זאת אומרת "רואה בעין יפה"? - לא ברור מה כוונת הבריטים. אין כאן פירוט של צעדים ברורים.
- **"תעשה את מירב מאמציה"** – מה זאת אומרת "תעשה את מירב מאמציה"? - איזה מאמצים? מאמצים כלכליים? מאמצים ביטחוניים? כמה היא תשקיע?
- **"בארץ ישראל"** – מה הם גבולות ארץ ישראל על פי ההצהרה? - באותה תקופה לא היה ברור מה הוא השטח המדויק של ארץ ישראל.
- ההצהרה הופנתה כמכתב אישי ללורד רוטשילד, שהתבקש להביאה לידיעת ההסתדרות הציונית. הבריטים יכלו לנצל עובדה זו כדי להתחמק מלהתייחס להצהרה כמסמך רשמי מחייב.
- לא נקבע מי הגורם המוסמך לקבוע אם התנאים בהצהרה יתקיימו. שני התנאים המופיעים בהצהרה הפכו אותה לקלה להפרה. אי עמידה באחד התנאים או בחלקו, יאפשר לבריטים לסגת מהבטחתם.